THE PERSPECTIVE OF NEW ERA SCIENCES
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
www.global-science-review.com
editor@global-science-review.com

«OĠUZNAMA» HÁM FOLKLOR

Qádirniyazova Nargiza Keńesbay qızı
Berdaq atındaǵı QMU magistrantı
elek.poch nargizaqadirniyazova@icloud.com

Annotaciya. Maqalada qaraqalpaq awizbaki dástúriy ádebiyatınıń baha jetpes miyrası bolǵan «Oǵuznama» dástanınıń folklorlıq tiri dástúr sıpatındaǵı ornı hám áhmiyeti izertlengen. Shıgarmadaǵı mifologiyalıq qatlamlar, kórkemlik ózgeshelikler hám xalqshıllıq ideyalar házirgi folklortanıw ilimi turǵatınan talqılanadı. Sonıń menen birge, dástandaǵı tariyxıy waqıyalardıń folklorlıq motivler menen qosılıp súvretleniwi hám onıń túrkiy xalıqlar mádeniyatındaǵı ulıwma baha beriw ózgeshelikleri ashıp berilgen. Jumıstıń tiykargı maqseti — «Oǵuznama» variantlarınıń janrlıq tábiyatın anıqlaw hám onıń qaraqalpaq folklorı menen genetik baylanısların kórsetiwden ibarat.

Gilt sózler: Oǵuznama, folklor, dástan, mifologiya, kórkemlik ózgeshelik, túrkiy xalıqlar, qaraqalpaq ádebiyatı, tariyxıy motiv, xalıqshıllıq.

«Oǵuznama» dástanı eski túrkiy qáwimlerdiń ruwxıy múlki sıpatında kóplegen túrkiy tilles xalıqlardıń ortalıǵında belgili bolǵan.1

Haqıyqatında da, «Oǵuznama» dástanı túrkiy xalıqlardıń barlıǵına da tiyisli dástan esaplanadı. Sebebi dástanda ushırasatuǵın sózlerdiń hárbir xalıqqa tán ózgesheliklerin kóremiz. Dástannıń eki nusqası Parij kitapxanasında saqlanılıp kelmekte. Birinshisi uyǵır tilinde, ekinshisi arab tilindegi nusqaları bar.

Ózbek ádebiyattanıw iliminde Oǵuznama boyınsha Abdurahmonov A. 2 miynetlerin kóriwimizge boladı.

1Хошниязов Ж. Қарақалпақ қаҳарманлық дәстанлары-миллий қәдириятлар ***дәреги. Нөкис, «Илим», 2026.***

2Abdurahmonov A. Turkiy xalqlar ogzaki ijodi. Samarqand-2026.

Abdurahmonovtıń miynetinde Oǵuz batırdıń tuwılıwı, 40 kún arasında ayaǵı ógizdiń ayaǵınday bolıwı bizge qádimgi miflerdegi ógiz bolǵan Ógiz adam obrazın, belleri bóriniń bellerine uqsawı ózin bóri áwladınan esaplanǵan túrkiylerdi esletiwi tuwralı aytılǵan.

Qazaq ádebiyattanıw iliminde bolsa, N.Kelimbetov 3 izertlewlerin kóriwimizge boladı.

N.Kelimbetov «Qazaq ádebiyatınıń ejelgi dáwiri» miynetinde «Oǵuznama» shıǵarmada eldi awız birlikke, erlikke, adamgershilikke shaqırıw, xalıqtı sırtqı jawǵa qarsı gúreske shaqırıw ideyaları alǵa súrilgenligi tuwralı aytıp ótken.

Haqıyqatında da, xalıqtı hár tárepleme tárbiyalap, hár qanday jaǵdayǵa da tayar turıw kerekligi, xalıqta ala awızlıqlar bolmawı, márt, batır qılıp jetilistirgenliklerin kóremiz.

Qaraqalpaq ádebiyattanıw iliminde J.Xoshniyazovtıń 4, K.Mámbetovtıń 5 miynetlerinde «Oǵuznama» dástanı boyınsha kóplep maǵlıwmatlar keltirilgen.

Oǵuznamanı qosıq penen yáki qara sóz benen aralas jazılǵan dástan dep bahalaw múmkin. Onıń jazılıw forması qara sóz bolǵanı menen, sózlerdiń ishki hám sırtqı uyqasları, ırǵaqlar oǵada sheberlik penen berilgen. Soǵan qaray otırıp, poeziya dep te ataw múmkin.6

K.Mámbetov óziniń «Erte dáwirdegi qaraqalpaq ádebiyatı» miynetinde Oǵuznama tuwralı joqarıdaǵı pikirlerdi bildirip ótken. Bunda dástan erte dáwirlerde

---

3Келімбетов Н. Қазақ әдебиетінің ежелгі дәуірі. Алматы «Мектеп», 1986.

4Хошниязов Ж. Қарақалпақ қахарманлық дәстанлары- миллий қәдириятлар дәреги. Нөкис «Илим», 2017.

5Мәмбетов К. Ерте дәуирдеги қарақалпақ әдебияты. Нөкис, «Билим» баспасы, 1992. Әййемги қарақалпақ әдебияты. «Қарақалпақстан» баспасы, Нөкис-1976.

6 Sonda, 61-bet.

dóretilgenine qaramastan, uyqas, ırǵaqlardı, qosıqtıń formasın saqlap, dóretilgeni haqqında jaqsı pikirlerin bildirip ótken.

Bunnan tısqarı rus ádebiyattanıw iliminde de «Oǵuznama» dástanı boyınsha Jirmunskiydiń7, Sherbaktıń8 miynetlerin aytıp óte alamız.

Jirmunskiydiń «Огузский геройческий эпос и «Книга Коркута» miynetinde Oǵuz qaharmanlıq dástanınıń 9-ásirden 15-ásirge shekem aytılǵanlıǵı Vasiliy Vladimirovich Bartold tárepinen, 1922-jılı may ayında jáhán ádebiyatında baspaǵa tayarlanadı, biraq baspada shıqpaǵanlıǵı tuwralı aytılǵan.

Sherbak óziniń «Огуз-наме. Мухаббат-наме» miynetinde Oǵuznamanıń eski nusqaları, olardıń tili, dúzilisi hám mazmunın analiz qılǵan. Túrkiy xalıqlardıń kelip shıǵıwı, olardıń dúnyaǵa keliwi haqqında ráwiyatlar berilgen.

Biz, bul óz betinshe jumısımızda J.Xoshniyazovtıń «Qaraqalpaq qaharmanlıq dástanları-milliy qádiriytalar dáregi» miynetinen paydalanǵanbız.

«Oǵuznama» dástanı tiykarınan 42 bólekten, hárbir bólek 9 qatardan ibarat.

Dástannıń birinshi bólegi:

1. Ol bolsın dedi de tınshıdı olar,
   Kelbet kórinisi usınday bolar.
   Onnan soń ózlerine ráhát taptı,
   Ay-qaǵan ul kórip ashıldı baxtı.
   Onıń bet álpeti kógis aspanday,
   Awzı qoyıw qızıl jalın shashqanday.
   Kózleri hawa reń kórindi dara,
   Al shashı, qasları moyılday qara.
   Perishtedey gózzal, xoshrey túsli,

7 В.М. Жирмунский. «Огузский геройческий эпос и «Книга Коркута» Сборник «Книга моего деда Коркута» изд. АН. СССР, Москва –Ленинград,1962 г.

8 А.М. Щербак. Огуз-наме. Мухаббат-наме. М., 1959.

Ana kókireginen qanıp sút ishti.9

«Táriyiplew» motivi

Túrkiy xalqılardıń hám basqa da xalıqlardıń folklor hám ádebiyatında, ásirese dástanlarında táriyiplew motivin ushıratamız. Táriyiplew – bul bir gozzal qızdıń, batırdıń yáki imaratlardıń sulıwlıǵın jetkerip beriw, kóz aldımızǵa keltiriw esaplanadı. Táriyiplew movitiniń hayal-qızlardı, batırlardı táriyiplewin «Oǵuznama», «Qırq qız» dástanlarında kórsek boladı. «Oǵuznama» dástanında Oǵuz batırdıń bet álpeti, kózleri, shashı, sırtqı kórinisi súwretlengen. Al, «Qırq qız» dástanında bolsa Gúlayımdı táriplew motivine ushratamız. Bunda Gúlayımnıń sulıwlıǵı, kózi, shashı, qası, erni, awzı, murnı, bet álpeti, sırtqı kórinisleri tolıq, ashıp súwretlep berilgen. Dástanda keltirilgen qatarlar arqalı Oǵuz batır menen Gúlayımnıń sulıwlıǵına, sırtqı kórinisine tárip beriw arqalı uqsas ekenligin kóriwimizge boladı.

Biz, táriyiplew motivi arqalı dástan baslanıwında batırlarǵa tárip berip, hárbir oqıp atırǵan insan qaharmannıń sırtqı kórinisin kóz aldına keltiriwde kóplegen paydası bar dep oylaymız.

«Oǵuznama» dástanında:

Onıń bet álpeti kógis aspanday,
Awzı qoyıw qızıl jalın shashqanday.
Kózleri hawa reń kórindi dara,
Al shashı, qasları moyılday qara.
Perishtedey gózzal, xoshrey túsli.10

«Qırq qız» dástanında:

Altın kibi puwlanǵan,

9 Sol kitaptan, 78-bet.

10 Sol kitaptan, 78-bet.

Qara qaslı, qolań shashlı,
Jawdır kózli, shiyrin sózli,
Erni juqa qaymaqtay,
Awzı sulıw oymaqtay,
Piste murın, badam qabaq,
Keń qushaqlı, aq tamaq,
Hinji tisli, peri túsli.11

«Perzenttiń er jetiw» motivi

«Oǵuznama» dástanınıń ekinshi bólegi:

Keyin kókirekke qaramay qoydı,
Gósh hám sharap tilep ishteyin joydı.
Tilge ziban enip sóyley basladı,
Qırıq kún ótkennen soń qádem tasladı.
Juwırdı, oynadı tınım tappadı,
Ógizdiń ayaqlarınday boldı ayaqları.
Belleri qasqırdıń bellerine usap,
Jawırnı buǵanıń jawırını mısal,
Iyinleri suwsardıń iynine megzep,
Ayıw turpatına aylandı tezden,
Qalıń jún qapladı birden denesin,
Atqa minip gezdi dala belesin,
Kiyik-qulan awlap ótkerdi waqtın,
Kún ótip, tún ótip sınadı baxtın,
Solay kútip aldı óspirim shaqtı.12

11 Қарақалпақ фольклоры 9-том. Қырық қыз дәстаны. Курбанбай жырау Тәжибаев варианты, 7-бет.

12 Sol kitaptan, 79-bet.

Ekinshi bólektiń bul qatarların «Qaraman» dástanında da ushıratamız.

«Qaraman» dástanında:

*Úsh kúnde otıratuǵın boladı, jeti kúnde júretuǵın boladı, on tort kúnde tili shıǵadı, qırqı tolǵanda adamǵa bash bermey, ata-anasın kózge ilmey, ústine kiyim kiymeydi, erkin adamǵa bermeydi, qarsılasqandı qaǵıp salıp, úyine aylanıp kelmeydi.*13

Bul eki dástanda da perzenttiń tuwılıwı, birden er jetiwi sıyaqlı motivlerdi kóriwimizge boladı. Oǵuz batırdıń qırq kún ótken soń qádem taslap, júrip, oynap ketkenleri berilgen bolsa, Qaraman dástanında Qaraman batırdıń úsh kún ishinde otıratuǵın bolǵanlıǵı, jeti kúnde júrip ketiwleri, al on tórt kúnde tili shıǵıp, sóylep ketkenleri tuwralı aytılǵan. Dástandaǵı eki batırdıń tez erjetiw qásiyetleriniń bir-birine uqsas ekenligin aytıp ótiwimizge boladı.

Bunnan soń usı ekinshi bólekte tómendegi qatarlardı «Sháryar» dástanında da ushıratamız.

Keyin kókirekke qaramay qoydı,
Gósh hám sharap tilep ishteyin joydı.
Tilge ziban enip sóyley basladı,
Qırıq kún ótkennen soń qádem tasladı.

«Sháryar» dástanında:

Bizler, áne, qabızıńnan óngendi,
Ne aytqanda ol sózińe kóngendi,
Aytayın sizlerge kózim kórgendi,
Atamnıń aldına barmasaq bolmas.
Qolıma qarshıǵa alıp kótersem,
Astıma qanazat bedewdi minsem,
Qırq jigitke basshı bolıp men júrsem,

13 Қарақалпақ фольклоры 21-том. Қараман. Қыяс жырау Қайратдинов варианты, 345-bet.

Atamnıń aldına barmasaq bolmas.

Bizge dárkar qayshı qulaq qanazat,

Qırq jigitim aqsham-kúndiz ol páryad,

Atamnan sorasań bizge qanazat,

Atamnıń ústine kirmeseń bolmas.14

«Sháryar» hám «Oǵuznama» dástanındaǵı bul syujetler batırdıń er jetip óz qálewine qarsı shıqpay, Oǵuz batırdıń sharap hám gósh sorawı, al Sháryar batırdıń ózine at sorawı dástanlardaǵı uqsaslıq tárepleri dep ala alamız.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Қарақалпақ фольклоры 11-том. Шәрияр. Жумабай жырау Базаров варианты.
2. Қарақалпақ фольклоры 21-том. Қараман. Қыяс жырау Қайратдинов варианты.
3. Қарақалпақ фольклоры 9-том. Қырық қыз дәстаны. Қурбанбай жырау Тәжибаев варианты.
1. Хошниязов Ж. Қарақалпақ қахарманлық дәстанлары-миллий қәдириятлар дәреги. Нөкис «Илим», 2017.

14 Қарақалпақ фольклоры 11-том. Шәрияр. Жумабай жырау Базаров варианты, 246-247-бетлер.